

**TOIMINTAOHJEET KEHITYSVAMMAISEN  
ASIAKKAAN ITSEMÄÄRÄÄMISOIKEUDEN  
VAHVISTAMISESTA JA  
RAJOITUSTOIMENPITEIDEN KÄYTÖSTÄ  
PPKY SELÄNTEEN  
VAMMAISPALVELUISSA**

## Sisällys

|                                                                                                            |    |
|------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----|
| <b>TAVOITE</b> .....                                                                                       | 3  |
| <b>ITSEMÄÄRÄÄMISOIKEUS JA LAINSÄÄDÄNTÖ</b> .....                                                           | 3  |
| <b>SOVELTAMISALUE</b> .....                                                                                | 5  |
| Rajoitustoimenpiteiden käytön yleiset edellytykset .....                                                   | 6  |
| <b>RAJOITUSTOIMENPITEIDEN MÄÄRITELMÄ</b> .....                                                             | 6  |
| <b>VASTUUT</b> .....                                                                                       | 7  |
| <b>MENETTELYT</b> .....                                                                                    | 8  |
| Itsemääräämisoikeuden vahvistaminen .....                                                                  | 8  |
| Itsemääräämisoikeuden rajoittaminen .....                                                                  | 9  |
| Suhteellisuusperiaate .....                                                                                | 10 |
| <b>SALLITUT RAJOITUSTOIMENPITEET YLEISTEN JA ERITYISTEN EDELLYTYSTEN TÄYTTYESSÄ</b> .....                  | 10 |
| Kiinnipitäminen (42 f §) .....                                                                             | 10 |
| Aineiden ja esineiden haltuunotto (42 g §).....                                                            | 10 |
| Henkilöntarkastus (42 h §).....                                                                            | 11 |
| Rajoittavien välineiden tai asusteiden käyttö päivittäisissä toiminnoissa (42 k §) .....                   | 11 |
| Rajoittavien välineiden tai asusteiden toistuva käyttö päivittäisissä toiminnoissa (42 k §).....           | 12 |
| Rajoittavien välineiden tai asusteiden käyttö vakavissa vaaratilanteissa (42 l §) .....                    | 12 |
| Rajoittavien välineiden tai asusteiden toistuva käyttö vakavissa vaaratilanteissa (42 l §).....            | 13 |
| Valvottu liikkuminen (42 m §) .....                                                                        | 13 |
| Poistumisen estäminen (42 n §).....                                                                        | 14 |
| Lyhytaikainen erillään pitäminen (42 i §).....                                                             | 15 |
| Välttämättömän terveydenhuollon antaminen vastustuksesta riippumatta (42 j §).....                         | 15 |
| <b>PÄÄTÖKSENTEKO, KIRJAAMINEN JA ASIAKKAAN OIKEUSTURVA</b> .....                                           | 17 |
| Päätöksenteko ja tiedonanto .....                                                                          | 17 |
| Rajoitustoimenpideratkaisut .....                                                                          | 17 |
| Rajoittamistoimenpiteiden kirjaaminen PPKY Selänteen työ- ja päivätoiminnassa .....                        | 18 |
| Rajoitustoimenpiteen jälkiselvittely PPKY Selänteen omassa yksikössä tehtyyn rajoitustoimenpiteeseen ..... | 18 |
| Selvityksen antaminen ja vastaanottaminen .....                                                            | 18 |
| <b>OIKEUSTURVAKEINOT</b> .....                                                                             | 19 |
| Muutoksenhaku päätökseen .....                                                                             | 19 |
| Hallintokantelu .....                                                                                      | 19 |
| Muistutus .....                                                                                            | 20 |
| <b>LOMAKKEET JA OHJEET</b> .....                                                                           | 20 |
| <b>LÄHTEET</b> .....                                                                                       | 21 |

## TAVOITE

Tämän toimintaohjeen tavoitteena on:

**Varmistaa erityishuollon piirissä olevan henkilön itsemääräämisoikeuden toteutuminen lainsäädännön mukaisesti.**

**Varmistaa, että PPKY Selänteen vammaispalveluissa toimitaan ensisijaisesti ilman rajoitustoimenpiteitä ja että palveluissa edistetään asiakkaan itsenäistä suoriutumista ja itsemääräämisoikeuden toteutumista.**

**Turvata, että asiakkaan itsemääräämisoikeuden rajoittaminen perustuu lainsäädäntöön ja tapahtuu laissa säädettyjen edellytysten mukaisesti.**

**Varmistaa, että rajoitustoimenpiteet toteutetaan, kirjataan ja raportoidaan laissa säädetyllä tavalla.**

**Tukea ja edistää rajoitustoimenpiteille vaihtoehtoisten ja kuntouttavien toimintatapojen käyttöön ottamista.**

**Turvata asiakkaan ja työntekijän oikeusturva tilanteissa, joissa joudutaan käyttämään rajoitustoimenpiteitä.**

## ITSEMÄÄRÄÄMISOIKEUS JA LAINSÄÄDÄNTÖ

Henkilön oikeutta määrätä itsestään ja toimistaan turvataan laajalti Suomen lainsäädännössä. Lisäksi erityislaeissa turvataan esimerkiksi asiakkaan asemaa ja oikeuksia sosiaalihuollossa. Myös kansainväliset sopimukset velvoittavat Suomea turvaamaan ihmisoikeuksien toteutumista. Vammaisten ihmisten näkökulmasta merkittävin asiakirja on YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia koskeva yleissopimus.

Perustuslaki (1999/731) turvaa ihmisarvon loukkaamattomuuden ja yksilön vapauden ja oikeudet sekä edistää oikeudenmukaisuutta yhteiskunnassa. Luku 2 turvaa jokaiselle kuuluvat perusoikeudet, joita ovat muun muassa.

- yhdenvertaisuus
- oikeus elämään
- oikeus henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen
- liikkumisvapaus
- oikeus yksityiselämän suojaan
- oikeus maksuttomaan perusopetukseen ja työhön
- oikeus omaan kieleen.

Yhdenvertaisuuslaki (1325/2014) edistää yhdenvertaisuutta ja ehkäistä syrjintää sekä tehostaa syrjinnän kohteeksi joutuneen oikeusturvaa. Lakia sovelletaan julkisessa ja yksityisessä toiminnassa, ei kuitenkaan yksityis- eikä perhe-elämän piiriin kuuluvaan toimintaan eikä uskonnonharjoitukseen.

Sosiaalihuoltolaki (2014/1301) edistää ja ylläpitää hyvinvointia sekä sosiaalista turvallisuutta, vähentää eriarvoisuutta ja edistää osallisuutta, turvaa yhdenvertaisin perustein tarpeenmukaiset, riittävät ja laadukkaat sosiaalipalvelut sekä muut hyvinvointia edistävät toimenpiteet, edistää asiakaskeskeisyyttä sekä asiakkaan oikeutta hyvään palveluun ja kohteluun sosiaalihuollossa sekä parantaa yhteistyötä sosiaalihuollon ja kunnan eri toimialojen sekä muiden toimijoiden välillä tavoitteiden toteuttamiseksi. Lakia sovelletaan kunnalliseen sosiaalihuoltoon, jollei tässä tai muussa laissa toisin säädetä. Laki linjaa, että sosiaalihuoltoa toteutettaessa on kiinnitettävä erityistä huomiota erityistä tukea tarvitsevien asiakkaiden edun toteutumiseen.

Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (2000/812) eli ns. asiakaslaki edistää asiakaslähtöisyyttä ja asiakassuhteen luottamuksellisuutta sekä asiakkaan oikeutta hyvään palveluun ja kohteluun sosiaalihuollossa. Lakia sovelletaan sekä viranomaisen että yksityisen järjestämään sosiaalihuoltoon, jollei tässä tai muussa laissa toisin säädetä. Laissa linjataan mm. asian käsittelystä asiakkaan etu huomioden, asiakkaan toivomusten ja mielipiteen huomioon ottamisesta sekä hänen tahtonsa selvittämisestä, itsemääräämisoikeuden kunnioittamisesta sekä asiakkaan mahdollisuuksista osallistua ja vaikuttaa palvelujensa suunnitteluun ja toteuttamiseen.

Laki kehitysvammaisten erityishuollosta eli ns. kehitysvammalaki (519/1977) korostaa jokaisen erityishuollossa olevan kehitysvammaisen ihmisen oikeutta täysimääräiseen osallistumiseen yhteiskunnassa. Hänen toiveensa, mielipiteensä ja yksilölliset tarpeensa on otettava huomioon, ja hänelle on turvattava mahdollisuus osallistua ja vaikuttaa omiin asioihinsa. Kehitysvammaisen ihmisen itsemääräämistä tulee vahvistaa ja hänen itsenäistä suoriutumistaan tukea.

Kehitysvammalaki säättää myös rajoitustoimenpiteiden käytöstä. Rajoitustoimenpiteitä voidaan käyttää vain silloin, kun se on välttämätöntä erityishuollossa olevan tai jonkun toisen henkilön terveyden tai turvallisuuden suojaamiseksi tai kun on tarvetta torjua merkittävä omaisuusvahinko. Rajoitustoimenpiteisiin ei saa ryhtyä, jos käytettävissä on jokin lievempi keino, ja rajoitustoimenpiteiden käyttö on lopetettava heti, kun se ei enää ole välttämätöntä. Säädösten tavoitteena on vähentää rajoitustoimenpiteiden käyttöä erityishuollossa. Erityishuollossa olevien kehitysvammaisten ihmisten oikeusturvaa vahvistettiin mm. käytettyjen rajoitustoimenpiteiden kirjaamista ja jälkiselvittelyä, virka- ja vahingonkorvausvastuuta sekä tehostettua viranomaisvalvontaa koskevin säännöksin.

Itsemääräämisestä ja vammaisten henkilöiden oikeuksista säädetään myös kansainvälisesti. Keskeinen asiakirja on YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia koskeva yleissopimus (CRPD), ns. YK:n vammaissopimus. Sopimus astui Suomessa voimaan 10.6.2016, ja siitä tuli osa Suomen kansallista lainsäädäntöä. YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevan yleissopimuksen tarkoituksena on edistää, suojella ja taata kaikille vammaisille henkilöille täysimääräisesti ja yhdenvertaisesti kaikki ihmisoikeudet ja perusvapaudet. Vammaissopimus viitoittaa suuntaa ja sanoittaa auki yhteistä tahtotilaa. Sen avulla sanoitukset, tahto ja linjaukset muutetaan käytännön toiminnaksi.

Itsemääräämisen kysymyksiä sivutaan seuraavissa YK:n vammaissopimuksen artikloissa:

**Artikla 3** säättää sopimuksen yleisistä periaatteista, kuten henkilöiden synnynnäisen arvon, yksilöllisen itsemääräämisoikeuden ja riippumattomuuden kunnioittamisesta, yhdenvertaisuudesta, yhteiskuntaan osallistumisesta sekä esteettömyydestä ja saavutettavuudesta.

**Artikla 5** säättää tasa-arvosta ja yhdenvertaisuudesta. Kaikki syrjintä vammaisuuden perusteella on kielletty, ja vammaisille henkilöille tulee taata yhdenvertainen ja tehokas oikeussuoja syrjintää

vastaan. Yhdenvertaisuutta on edistettävä, syrjintä poistettava ja lisäksi on tehtävä tarvittavat kohtuulliset mukautukset.

**Artikla 12** käsittelee yhdenvertaisuutta lain edessä. Vammaiset henkilöt ovat oikeustoimikelpoisia yhdenvertaisesti muiden kanssa kaikilla elämän aloilla, ja heille on järjestettävä se tuki, jota he mahdollisesti tarvitsevat oikeustoimikelpoisuuttaan käyttäessään. Oikeustoimikelpoisuuden käyttöön liittyvissä toimissa kunnioitetaan henkilön oikeuksia, tahtoa ja mieltymyksiä. Lisäksi huolehditaan siitä, ettei niissä esiinny eturistiriitoja eikä asiatonta vaikuttamista, ne ovat oikeasuhtaisia ja kyseisen henkilön olosuhteisiin sovitettuja, niitä sovelletaan mahdollisimman vähän aikaa ja että riippumaton ja puolueeton viranomainen tai oikeuselin arvioi niitä säännöllisesti. Vammaisilla henkilöillä on oltava yhdenvertainen oikeus omistaa tai periä omaisuutta, hoitaa taloudellisia asioitaan ja saada yhdenvertaisesti esim. pankkilainoja ja muita luottoja. On myös huolehdittava siitä, ettei vammaisilta henkilöiltä mielivaltaisesti riistetä heidän omaisuuttaan.

**Artikla 14** säättää henkilön vapaudesta ja turvallisuudesta. Vammaisten henkilöiden tulee voida yhdenvertaisesti muiden kanssa nauttia oikeudesta vapauteen ja turvallisuuteen. He eivät saa joutua laittoman tai mielivaltaisen vapaudenriiston kohteeksi. Vammaisuuden olemassaolo missään tapauksessa oikeuta vapaudenriistoon.

**Artikla 15** käsittelee vapautta kidutuksesta tai julmasta, epäinhimillisestä tai halventavasta kohtelusta tai rangaistuksesta. Ketään ei saa kiduttaa eikä kohdella tai rangaista julmalla, epäinhimillisellä tai halventavalla tavalla. Erityisesti ketään ei saa alistaa lääketieteellisiin tai tieteellisiin kokeisiin ilman hänen vapaata suostumustaan.

**Artikla 19** säättää elämisestä itsenäisesti ja osallisuudesta yhteisössä. Vammaisilla henkilöillä on yhdenvertainen oikeus elää yhteisössä, jossa heillä on muiden kanssa yhdenvertaiset valinnanmahdollisuudet. Vammaisen henkilön on voitava itse valita, missä, miten ja kenen kanssa hän haluaa asua. Hänen tarvitsemansa tukipalvelut järjestetään edelleen tarpeen mukaan. Tämä tarkoittaa mm. sitä, että tietty diagnoosi ei voi automaattisesti tarkoittaa jotakin tiettyä asumismuotoa, esim. ryhmämuotoista asumista. Asumismuotoa ei myöskään voida määritellä esim. vammaisuuden asteen perusteella, vaan kyse on aina yksilön omasta valinnasta. Vammaisten henkilöiden saatavilla on oltava riittävät palvelut, mukaan lukien henkilökohtainen apu. Koko väestölle saatavilla olevien yhteisön palvelujen tulee olla vammaisten henkilöiden saatavissa yhdenvertaisesti muiden kanssa ja tarvetta vastaavasti.

## SOVELTAMISALUE

Kehitysvammalain (519/1977) itsemääräämisoikeuden vahvistamista ja rajoitustoimenpiteitä koskevien säännösten soveltamisala koskee erityishuollon piirissä olevia henkilöitä. Lain mukaan rajoitustoimenpiteitä voidaan käyttää **ympäri vuorokautisissa asumispalvelussa (tehostettu palveluasuminen) sekä työ- ja päivätoiminnassa.**

Itsemääräämisoikeuden vahvistamisen tavoitteena on kehitysvammaisten täysimääräinen osallistuminen yhteiskunnassa ja osallistuminen omien palvelujen toteuttamiseen sekä sisältöön.

**Ensisijaisesti rajoitustoimenpiteitä ei käytetä, vaan asiat sovitaan yhteistyössä asiakkaan kanssa neuvotellen ja keskustellen.** Rajoitustoimenpiteitä voidaan käyttää ainoastaan silloin, kun laissa säädetty rajoitustoimenpiteiden käyttöä koskevat yleiset edellytykset ja kutakin rajoitustoimenpidettä koskevat erityiset edellytykset täyttyvät.

### **Rajoitustoimenpiteiden käytön yleiset edellytykset (42 d §):**

- henkilö ei kykene tekemään hoitoaan ja huolenpitoaan koskevia ratkaisuja eikä ymmärtämään käyttäytymisensä seurauksia,
- rajoitustoimenpiteen käyttäminen on välttämätöntä hänen terveytensä tai turvallisuutensa taikka muiden terveyden tai turvallisuuden suojaamiseksi taikka merkittävän omaisuusvahingon ehkäisemiseksi, ja
- muut, lievemmat keinot eivät ole tilanteeseen soveltuvia tai riittäviä

Erityiset edellytykset on yksilöity toimenpidekohtaisesti (42 f § - 42 n §).

### **RAJOITUSTOIMENPITEIDEN MÄÄRITELMÄ**

Rajoitustoimenpiteellä tarkoitetaan asiakkaan erityishuollon toteuttamiseen liittyvää toimenpidettä, jolla rajoitetaan asiakkaan itsemääräämisoikeutta, yksityisyyden suojaa, liikkumisvapautta tai muuta perusoikeutta.

**Itsemääräämiskykyinen henkilö voi antaa suostumuksensa rajoitustoimenpiteen käyttöön. Tällöin kyseessä ei ole kehitysvammalain mukainen rajoitustoimenpide.** Suostumuksen antaminen voi tarkoittaa esimerkiksi sitä, että kysyttäessä lupaa toimenpiteeseen henkilö pystyy nyökkäämällä, vastaamalla myöntävästi tai käyttämällä kuvaa ilmaisemaan myöntymyksensä. Jos henkilö ei kykene päättämään hoidostaan tai huolenpidostaan ja antamaan tietoista suostumusta rajoitustoimenpiteen käyttöön, se tulkitaan aina kehitysvammalain mukaiseksi rajoitustoimenpiteeksi. Asiakkaan laillinen edustaja, omainen tai muu läheinen ei voi antaa suostumusta asiakkaan rajoitustoimenpiteen käyttöön asiakkaan puolesta.

Itsemääräämisoikeuden rajoittamiseen voidaan käyttää vain laissa määriteltyjä keinoja ja lisäksi käytön aikana tulee huomioida rajoitustoimenpiteiden vaikutukset asiakkaaseen.

- rajoitustoimenpiteen on oltava henkilön hoidon ja huolenpidon kannalta perusteltuja, tarkoituksenmukaisia sekä oikeassa suhteessa tavoiteltuun päämäärään nähden
- jos henkilöön kohdistetaan useampia rajoitustoimenpiteitä samanaikaisesti tai peräkkäin, niiden yhteisvaikutukseen on kiinnitettävä erityistä huomiota
- rajoitustoimenpide on toteutettava erityishuollossa olevan henkilön ihmisarvoa kunnioittaen, mahdollisimman turvallisesti ja hänen perustarpeistaan huolehtien
- rajoitustoimenpiteen käyttö on lopetettava heti, kun se ei enää ole välttämätöntä tai jos se vaarantaa erityishuollossa olevan henkilön terveyden tai turvallisuuden
- jos rajoitustoimenpide kohdistuu alaikäiseen, rajoitustoimenpidettä käytettäessä on otettava huomioon alaikäisen etu sekä hänen ikänsä ja kehitystasonsa

## VASTUUT

Rajoitustoimenpideprosessi koostuu lakiin pohjautuvista oikeuksista, velvollisuuksista ja vastuista. Asiakkailla on oikeus tulla kuulluksi ja hänen itsemääräämisoikeutta tukevat sekä mahdollisesti rajoittavat toimet tulee suunnitella ja kirjata yhdessä asiakkaan ja hänen tukiverkostonsa kanssa.

- rajoitustoimenpide tarvitsee aina ratkaisijan ja toteuttajan sekä määritellyissä tilanteissa kirjallisen päätöksen tekijän
- rajoitustoimenpiteitä voivat toteuttaa toimintayksikön henkilökuntaan kuuluvat sosiaali- tai terveydenhuollon ammattihenkilöt
- 

Nimikesuojattuja sosiaalihuollon ammattihenkilöitä ovat lähihoitaja, kodinhoitaja ja kehitysvammaistenhoitaja. Laillistettuja sosiaalihuollon ammattihenkilöitä ovat kehitysvammaisten ohjaaja, sosionomi, geronomi sekä sosiaalityöntekijä. Sosiaalihuollon ammattihenkilöihin rinnastetaan kehitysvamma-alan ammattitutkinnon suorittaneet henkilöt sekä kuntoutuksenohjaaja (AMK).

Nimikesuojattuja terveydenhuollon ammattihenkilöitä ovat mm. lähihoitajat. Laillistettuja terveydenhuollon ammattihenkilöitä ovat mm. sairaanhoitaja ja fysioterapeutti.

Nimikesuojatun tehtävissä voivat toimia muutkin henkilöt, joilla on riittävä koulutus, kokemus ja ammattitaito (esim. lasten hoitaja, perushoitaja ja vajaamielishoitaja). Työnantajan vastuulla on varmistaa työntekijän riittävä ammattitaito ja osaaminen.

- välttämättömän terveydenhuollon toteuttaja voi olla lääkäri tai lääkärin ohjeen mukaisesti toimintayksikön henkilökuntaan kuuluva terveydenhuollon ammattihenkilö
- rajoitustoimenpiteen kirjaamisen ja jälkiselvittelyn tekee rajoitustoimenpiteen toteuttaja
- kirjallisen valituskelpoisen päätöksen tekee lain määräyksen mukaisesti joko yksikön johtaja, virkasuhteessa oleva lääkäri tai virkasuhteessa oleva sosiaalityöntekijä
- vaadittavat selvitykset asiakkaalle antaa rajoitustoimenpiteen tehnyt työntekijä, läheisille sekä kunnan sosiaalityöntekijälle. Vaadittavat selvitykset antaa toimintayksikön johtaja

Rajoitustoimenpidekohtaiset vastuut on kuvattu erilliseen taulukkoon. <https://stm.fi/documents/1271139/2044491/Rajoitustoimenpidetaulukko.pdf/5828bf8d-02a7-44d2-bf80-78a2f9299cc0>

Tilanteissa, joissa yksikön johtajan tulee tehdä kirjallinen päätös, mutta hän ei ole paikalle, ratkaisun tehneen työntekijän tulee ilmoittaa ratkaisusta viipymättä, viimeistään seuraavana arkipäivänä, päätöksen tekijälle. Muutoksenhakuoikeus alkaa tällöinkin päätöksenteosta.

Rajoitustoimenpiteitä käyttävään henkilöön sovelletaan rikosoikeudellista virkavastuuta koskevia säännöksiä, sillä rajoittaminen katsotaan julkisen vallan käytöksi. Vahingonkorvausvastuusta säädetään vahingonkorvauslaissa (412/1974).

### **Opiskelijan rajoittamisoikeudet tilapäisenä työntekijänä toimiessa**

Työnantajan velvollisuus on arvioida tapauskohtaisesti tilapäisenä työntekijänä toimivan opiskelijan valmiudet ja se, millaisten tehtävien hoitamiseen hänellä on riittävät edellytykset. Jos palkattava opiskelija on ulkomaalainen, on työnantajan arvioitava myös hänen kielellinen valmiutensa toimia tehtävässä. Työnantajan on myös määriteltävä tehtävät, vastuu, toiminnan rajat ja muut velvoitteet.

Sosiaali- ja/tai terveysalan opiskelija voi toimia sosiaali- ja/tai terveysalan ammatillista perustutkintoa edellyttävissä tehtävissä tilapäisesti, kun

- hänellä on käytännössä saavutetun kokemuksen tai muiden seikkojen perusteella riittävät edellytykset kyseisen tehtävän hoitamiseen

Tilapäisenä työntekijänä toimiva opiskelija ei voi tehdä rajoitustoimenpiteistä itsenäistä ratkaisua, mutta hän voi osallistua rajoitustoimenpiteen toteuttamiseen sosiaali- tai terveydenhuollon ammattihenkilön valvonnassa ja ohjauksessa. Ammattihenkilö jakaa työt työvuoron aikana ja antaa yksilöidyn luvan rajoitustoimiin. Sijaisena toimiva opiskelija kirjaa tekemänsä rajoittamiset siten, että ratkaisijana on työt jakanut ammattihenkilö ja toimenpiteen suorittajana hän itse. Kirjaaja vastaa kirjausten oikeellisuudesta.

Sairaanhoitaja-opiskelija voi toimia itsenäisesti sairaanhoitajan tai lähihoitajan koulutusta vaativissa tehtävissä tilapäisesti kun,

- opintoja on tehty 2/3 (eli sairaanhoitajalla 140 op/ terveydenhoitajalla 160 op) ja
- hänellä on käytännössä saavutetun kokemuksen tai muiden seikkojen perusteella riittävät edellytykset kyseisen tehtävän hoitamiseen ja
- hänelle on kirjallisesti nimetty ohjaajaksi laillistettu ammattihenkilö, jonka ohjauksessa ja valvonnassa opiskelija työskentelee.

Työnantajan on varmistettava, että vaaditut opinnot on suoritettu hyväksytysti. Sairaanhoitajaopiskelija voi edellä mainittujen ehtojen täyttyessä tehdä rajoitustoimenpiteitä itsenäisesti (ratkaisu ja toteutus).

## **MENETTELYT**

### **Itsemääräämisoikeuden vahvistaminen**

Kehitysvammahuollon asiakkaan itsemääräämisoikeutta vahvistetaan siten, että asiakkaan erityishuoltona myönnettävien palveluiden suunnittelun ja toteutuksen lähtökohtana ovat asiakkaan omat toivomukset, mielipide, etu ja yksilölliset tarpeet. Asiakkaalle annetaan aina mahdollisuus osallistua ja vaikuttaa palveluiden sisältöön sekä muihin itseään koskeviin asioihin. Asiakkaan oman mielipiteen ilmaisua tuetaan mahdollistamalla vaihtoehtoisten kommunikaatiomenetelmien käyttö esimerkiksi käyttämällä kuvia, viittomia tai tulkkia puheen apuvälineenä. Palvelut järjestetään asiakkaan ihmisarvoa, omaa vakaumusta ja yksityisyyttä kunnioittaen. Lisäksi palveluiden suunnittelun ja järjestämisen lähtökohtana ovat asiakkaan hyvinvoinnin, terveyden ja turvallisuuden ylläpitäminen sekä edistäminen.

### **Itsemääräämisoikeutta ohjaava suunnitelma**

Itsemääräämisoikeutta tukevat ja rajoittavat toimenpiteet kirjataan asiakkaan palvelusuunnitelmaan sekä mahdolliseen yksilölliseen työ- ja päivätoiminnan suunnitelmaan. Suunnitelmat laaditaan yhteistyössä asiakkaan, hänen läheisensä tai laillisen edustajansa ja muun asiakkaan edun mukaisen yhteistyötahon edustajan kanssa. Suunnitelmat tarkistetaan säännöllisin väliajoin yksilöllisen tarpeenmukaisesti. Arviointi kohdistetaan erityisesti käytettyjen rajoitustoimenpiteiden vaikutukseen suhteutettuna palvelusuunnitelmaan sekä erityishuolto-ohjelmaan.



Suunnitelmaan kirjataan toimenpiteet, joilla tuetaan ja edistetään asiakkaan itsenäistä suoriutumista sekä itsemääräämisoikeuden toteutumista:

- toimenpiteet asiakkaan itsenäisen suoriutumisen tukemiseksi ja edistämiseksi sekä itsemääräämisoikeuden vahvistamiseksi
- kohtuulliset mukautukset asiakkaan täysimääräisen osallistumisen ja osallisuuden turvaamiseksi, kuten esimerkiksi toimintakykyä edistävä apuväline, henkilökohtainen/ yksilöllinen avustus tai toimintayksikön tilojen järjestely
- asiakkaan käyttämät kommunikaatiomenetelmät
- keinot, joilla asiakkaan palvelut toteutetaan ensisijaisesti ilman rajoitustoimenpiteitä
- arviointi, tarvitaanko asiakkaan palveluissa rajoitustoimenpiteitä
- rajoitustoimenpiteet kirjataan yksityiskohtaisesti

Asiakkaan itsemääräämisoikeuden ja osallisuuden vahvistamiseksi huolehditaan, että toimintayksikössä on riittävä kehitysvamma-alan ja vaihtoehtoisten kommunikaatiomenetelmien osaaminen, jotta asiakas tulee kuulluksi ja ymmärretyksi.

### **Itsemääräämisoikeuden rajoittaminen**

Haastavissa tilanteissa ensisijaisesti pohditaan, miten tilanne saadaan ratkeamaan ilman rajoitustoimenpidettä. Haastaviin tilanteisiin varaudutaan etukäteen pohtimalla, millaisia haasteita asiakkaiden kanssa voi olla ja millaisia vaihtoehtoisia toimintatapoja tilanteissa voi käyttää, että rajoittamistoimenpiteitä tarvitse tehdä.

Rajoitustoimenpiteitä voidaan käyttää vain tehostetussa palveluasumisessa ja työ- ja päivätoiminta yksiköissä.

**Rajoittamistoimenpiteinä tehostetussa palveluasumisessa** voidaan käyttää laissa säädettyjen yleisten ja erityisten edellytysten täytyessä ainoastaan seuraavia rajoitustoimenpiteitä:

- *kiinnipitäminen (42 f §)*
- *aineiden ja esineiden haltuunotto (42 g §)*
- *henkilöntarkastus (42 h §)*
- *lyhytaikainen erillään pitäminen (42 i §)*
- *välttämättömän terveydenhuollon antaminen vastustuksesta riippumatta (42 j §)*
- *rajoittavien välineiden tai asusteiden käyttö päivittäisissä toiminnoissa (42 k §)*
- *rajoittavien välineiden tai asusteiden käyttö vakavissa vaaratilanteissa (42 l §)*
- *valvottu liikkuminen (42 m §)*
- *poistumisen estäminen (42 n §)*

**Päivä- tai työtoiminnassa** voidaan käyttää kiinnipitämistä, aineiden ja esineiden haltuunottoa, henkilöntarkastusta ja päivittäisissä toiminnoissa käytettäviä rajoittavia välineitä ja asusteita. Lisäksi päivä- ja työtoiminnassa voidaan toteuttaa rajoitustoimenpidepäätöstä, joka on tehty ympärivuorokautisen palveluasumisen yksikössä.

## Suhteellisuusperiaate

Rajoittamisessa käytetään aina lievintä mahdollista keinoa. Rajoittamispäätöksessä tulee kuvata, mitä lievempiä keinoja on kokeiltu ja/ tai miksi eivät ole soveltuvia tai riittäviä.

## SALLITUT RAJOITUSTOIMENPITEET YLEISTEN JA ERITYISTEN EDELLYTYSTEN TÄYTTYESSÄ

### Kiinnipitäminen (42 f §)

- Asiakasta voidaan pitää lyhytaikaisesti kiinni rauhoittamistarkoituksessa.
- Kiinnipitäminen voi sisältää myös asiakkaan siirtämisen toimintayksikön tiloissa.
- Kiinnipitäminen on toteutettava hyväksyttävää hoidollista menetelmää käyttäen. ja työntekijällä on oltava riittävä koulutus menetelmän käyttöön. (Kehitysvammahuollon työntekijät ovat käyneet Avekki-koulutuksen)
- **Ratkaisun kiinnipitämisestä tekee laissa määritelty toimintayksikössä työskentelevä sosiaali- tai terveydenhuollon ammattihenkilö. Ratkaisusta ei voi valittaa hallinto-oikeuteen.**

### Aineiden ja esineiden haltuunotto (42 g §)

- Asiakkaalta voidaan ottaa haltuun aineet ja esineet, jotka ominaisuuksiensa puolesta soveltuvat vaarantamaan vakavasti terveyttä tai turvallisuutta taikka merkittävästi vahingoittamaan omaisuutta ja joita todennäköisesti käytettäisiin tähän tarkoitukseen.
- **Ratkaisun tekee toimintayksikössä työskentelevä sosiaali- tai terveydenhuollon ammattihenkilö. Ratkaisusta ei voi valittaa hallinto-oikeuteen**
- **Jos aineita tai esineitä palauteta erityishuollossa olevalle henkilölle 1 vrk:n kuluessa haltuunotosta, tekee toimintayksikön esimies tekee haltuunotosta kirjallisen valituskelpoisen päätöksen.**
- Haltuun otettu omaisuus on palautettava henkilölle viimeistään toimintayksikössä annetun erityishuollon päätyttyä, jollei sen luovuttamisesta tai hävittämisestä muussa laissa toisin säädetä.
- **Jos asiakas luovuttaa vapaaehtoisesti esineet sovittuun paikkaan esim. sovituksi ajaksi/ työ- ja päivätoiminnan ajaksi omaan kaappiin ja hänellä on mahdollisuus ottaa tai saada pyytäessään esine takaisin halutessaan, kyseessä ei ole rajoitustoimenpide.**
- **Asiakkaan puhelinta tai tablettia ei voi ottaa haltuun, sillä se ei ole esineen haltuunottoa, vaan kyseessä on yhteydenpidon rajoittaminen.** Yhteydenpidon rajoittaminen ei ole mahdollista erityishuoltolain nojalla. **Tarvittaessa asiakasta voidaan kuitenkin pyytää luovuttamaa puhelin tai tabletti vapaaehtoisesti sovituksi ajaksi.**
- Myöskään rahojen käyttöseuranta ei ole esineiden haltuunottoa. Käyttörahaa ei saa säännöstellä. Asiakkaasta tulee tehdä ilmoitus holhousviranomaiselle/ edunvalvojalle, mikäli rahankäytössä on vakavia ongelmia tai jos epäillään asiakkaan joutuvan taloudellisen hyväksikäytön kohteeksi.
- Kehitysvammalain mukaan erityishuollossa olevalle henkilölle tulee turvata riittävä hoito ja huolenpito sekä toimia yhteisymmärryksessä asiakkaan edun mukaisesti, johon esimerkiksi rahankäytön ohjaus voidaan lukea. Näin ollen asiakkaan rahankäyttöä tai esim. tupakointia

voidaan säännöstellä ja ohjata yhteisymmärryksessä asiakkaan kanssa. Asiakasta sitovia sopimuksia rahan tai tupakan säännöstely suhteen ei kuitenkaan voida tehdä, vaan säännöstely päättyy asiakkaan ilmoituksesta.

### **Henkilöntarkastus (42 h §)**

- Asiakkaalle voidaan tehdä henkilöntarkastus, jos on perusteltua syytä epäillä, että henkilöllä on vaatteissaan tai muutoin yllään taikka mukanaan olevissa tavaroissa vaarallisia aineita tai esineitä.
- Edellytyksenä on lisäksi, että erityishuollossa oleva tai muu henkilö todennäköisesti käyttäisi aineita tai esineitä vaarantamaan vakavasti terveyttä tai turvallisuutta taikka merkittävästi vahingoittamaan omaisuutta.
- **Henkilöntarkastus on tehtävä toisen sosiaali- tai terveydenhuollon ammattihenkilön läsnä ollessa, jollei erityisestä syystä muuta johdu.**
- Tarkastuksen tekijän ja tarkastuksessa läsnä olevan henkilön on oltava pääsääntöisesti tarkastuksen kohteena olevan henkilön kanssa samaa sukupuolta. Poikkeukset:
  - 1) tarkastuksen tekijä ja tarkastuksessa läsnä oleva henkilö ovat terveydenhuollon ammattihenkilöitä
  - 2) toimenpiteen suorittaminen välittömästi on välttämätöntä tarkastuksen kohteena olevan tai toisen henkilön terveyden tai turvallisuuden varmistamiseksi
- **Henkilöntarkastusta koskevan ratkaisun tekee yksikön esimies.** Ratkaisusta ei voi valittaa hallinto-oikeuteen.
- **Kiireellisessä tilanteessa ratkaisun voi tehdä sosiaali- tai terveydenhuollon ammattihenkilö, jonka on viipymättä ilmoitettava asiasta esimiehelle.**

### **Rajoittavien välineiden tai asusteiden käyttö päivittäisissä toiminnoissa (42 k §)**

- Jos henkilön terveys tai turvallisuus muutoin todennäköisesti vaarantuisi, henkilöllä voidaan käyttää:
  - 1) sängystä putoamista estävää välinettä, joka ei rajoita henkilön raajojen tai kehon liikkeitä, henkilön yö- ja päiväaikaisen lepäämisen ajan sekä lyhytaikaisesti muiden päivittäisten toimintojen ajan.
  - 2) tuolista putoamista estävää välinettä lyhytaikaisesti henkilön ruokailun ja muiden vastaavien päivittäisten toimintojen ajan.
  - 3) itsensä vahingoittamista estävää tai turvallisuutta lisäävää välinettä tai asustetta, joka ei rajoita henkilön raajojen tai kehon liikkeitä tai vähäistä enempää henkilön toimintaa, välttämättömän ajan.
- Päivittäisissä toiminnoissa käytettäviä rajoittavia välineitä ja asusteita ovat esimerkiksi sängyn laita, turvavyö sekä kypärä, jossa ei ole ristikköä kasvojen edessä.
- Pyörätuolin turvavyö ei ole rajoittava väline, mikäli se auttaa asiakasta osallistumaan hänen itsemääräämisoikeuttaan kunnioittavalla ja edistävällä tavalla yhteiseen toimintaan, ulkoiluun, retkiin jne. Turvavyöiden käytöstä perusteluineen on tehtävä kirjaus asiakaskohtaiseen palvelua ohjaavaan suunnitelmaan. Suihkutuolin ja wc istuimen turvavyöt kuuluvat rajoittaviin välineisiin.
- Rajoittavien välineiden ja asusteiden on täytettävä terveydenhuollon laitteista ja tarvikkeista annetun lain mukaiset vaatimukset.

- Rajoittavaa välinettä tai asustetta voidaan käyttää vain välttämättömän ajan ja ainoastaan tarkoituksensa mukaisella tavalla.
- Rajoittavaa välinettä tai asustetta käytettäessä erityishuollossa olevan henkilön tilaa on seurattava ja arvioitava hänen terveytensä ja turvallisuutensa edellyttämällä tavalla.
- Rajoittavan välineen tai asusteen käyttö on lopetettava välittömästi, jos se vaarantaa henkilön terveyden tai turvallisuuden.
- **Ratkaisun tekee sosiaali- tai terveydenhuollon ammattihenkilö esimiehen ohjeiden mukaisesti. Ratkaisusta ei voi valittaa hallinto-oikeuteen.**
- Yksikön esimies tekee asiakaskohtaiset ohjeet sekä yleiset ohjeet kiireellisiin tilanteisiin. Esimiehen on ohjeita antaessaan pyydettävä ja otettava huomioon asiantuntijoiden arviot rajoittavan välineen tai asusteen käytöstä.
- **Rajoittavaa välinettä tai asustetta ei saa käyttää toisen henkilön suojaamistarkoituksessa tai omaisuusvahinkojen estämiseksi.**

#### **Rajoittavien välineiden tai asusteiden toistuva käyttö päivittäisissä toiminnoissa (42 k §)**

- **Jos rajoittavan välineen tai asusteen käyttö on säännönmukaista ja pitkäkestoista, yksikön esimies tekee toistuvasta käytöstä kirjallisen valituskelpoisen päätöksen enintään kuuden kuukauden ajaksi.**
- Rajoitustoimenpidettä voidaan kussakin tilanteessa tällöinkin käyttää vain, jos rajoitustoimenpiteen käytön edellytykset täyttyvät.
- **Yksikön esimiehen on päätöstä tehdessään pyydettävä ja otettava huomioon asiantuntijoiden arviot rajoittavan välineen tai asusteen käytöstä.**
- **Asiantuntijoiden on säännöllisesti seurattava ja arvioitava rajoittavan välineen tai asusteen toistuvaa käyttöä.**

#### **Rajoittavien välineiden tai asusteiden käyttö vakavissa vaaratilanteissa (42 l §)**

- Henkilöllä voidaan käyttää liikkumista tai henkilön toimintaa merkittävämminkin **rajoittavaa välinettä tai asustetta vain, jos henkilö muutoin todennäköisesti vaarantaisi vakavasti oman** terveytensä tai turvallisuutensa taikka muiden henkilöiden terveyden tai turvallisuuden.
- Vakavissa vaaratilanteissa käytettäviä välineitä ja asusteita ovat esimerkiksi hygienihaalarit, käsien liikkeitä estävä ns. lyöjän paita tai turvaliivi, magneettivyö, puremisen estävä silmikkoinen kypärä, hansikkaat ja siteet, joilla voidaan estää henkilöä esimerkiksi repimästä ompeleita itseltään tai puremasta käsivarttaan sekä painopeitto, jonka alta henkilö ei pääse pois.
- Rajoittavaa välinettä tai asustetta voidaan käyttää vain välttämättömän ajan ja ainoastaan tarkoituksensa mukaisella tavalla.
- Rajoittavien välineiden ja asusteiden on täytettävä terveydenhuollon laitteista ja tarvikkeista annetun lain mukaiset vaatimukset.
- Rajoitustoimenpiteen aikana henkilön tilaa on seurattava ja arvioitava hänen terveytensä ja turvallisuutensa edellyttämällä tavalla.
- Rajoittavan välineen tai asusteen käyttö on lopetettava välittömästi, jos se vaarantaa henkilön terveyden tai turvallisuuden.
- **Yksikön esimies tekee muun kuin sitomiseen käytettävän rajoittavan välineen tai asusteen käytöstä kirjallisen valituskelpoisen päätöksen. Päätöstä tehtäessä on pyydettävä ja otettava huomioon asiantuntijoiden arviot rajoittavan välineen tai asusteen käytöstä.**

- Kiireellisessä tilanteessa ratkaisun muun kuin sitomiseen käytettävän rajoittavan välineen tai asusteen käytöstä voi tehdä henkilöä hoitava lääkäri tai johtajan ohjeiden mukaisesti sosiaali- tai terveydenhuollon ammattihenkilö. Ratkaisusta on ilmoitettava välittömästi yksikön esimiehelle, jonka jälkeen asiasta on tehtävä kirjallinen päätös.

### **Rajoittavien välineiden tai asusteiden toistuva käyttö vakavissa vaaratilanteissa (42 l §)**

- Jos muun kuin sitomiseen käytettävän rajoittavan välineen tai asusteen toistuvan käytön tarve on ilmeinen, voi yksikön esimies tehdä toistuvasta käytöstä kirjallisen **valituskelpoisen** päätöksen **enintään 7 pv:n** ajaksi.
- **Tämän jälkeen toistuvasta käytöstä tekee kirjallisen valituskelpoisen päätöksen enintään 30 pv:n ajaksi virkasuhteessa oleva lääkäri tai virkasuhteessa oleva sosiaalityöntekijä.**
- Rajoitustoimenpidettä voidaan tällöinkin käyttää kussakin tilanteessa vain, jos rajoitustoimenpiteen käytön edellytykset täyttyvät.
- Vakavissa vaaratilanteissa käytettävän rajoittavan välineen tai asusteen toistuvaa käyttöä koskevaan päätökseen on kirjattava, kuinka pitkän ajan rajoittavaa välinettä tai asustetta voidaan kerrallaan enintään käyttää ja miksi muut keinot eivät ole tilanteeseen soveltuvia tai riittäviä.
- **Päätöstä tehtäessä on pyydetävä ja otettava huomioon asiantuntijoiden arviot rajoittavan välineen tai asusteen käytöstä.**
- **Asiantuntijoiden on säännöllisesti seurattava ja arvioitava rajoittavan välineen tai asusteen toistuvaa käyttöä.**

### **Valvottu liikkuminen (42 m §)**

- Henkilön liikkumista toimintayksikössä, poistumista toimintayksiköstä ja liikkumista toimintayksikön tai sen yhteydessä olevan piha-alueen ulkopuolella voidaan valvoa, jos henkilö muutoin todennäköisesti vaarantaisi oman terveytensä tai turvallisuutensa taikka muiden henkilöiden terveyden tai turvallisuuden.
- Jos muut keinot eivät ole riittäviä, henkilön liikkumista voidaan valvoa henkilön ylle kiinnitettävän teknisen valvontalaitteen avulla, suunnitellusti saattajan avulla tai muulla vastaavalla tavalla.
- Toimintayksikön ovet voidaan pitää lukittuna, jolloin tulee mahdollistaa muiden toimintayksikössä olevien henkilöiden poistuminen. Esimerkiksi niin, että henkilökunta avaa heille oven, tai niin, että heille annetaan avain tai muu oven avaamisen mahdollistava väline tai keino.

Valvottua liikkumista koskevan säännöksen tarkoitus on mahdollistaa turvallinen liikkuminen, ei estää liikkumista. Jos muut keinot eivät ole riittäviä, voidaan asiakkaan liikkumista toimintayksikön ja sen piha-alueen ulkopuolella valvoa. Keinoina voivat olla esim. saattaja tai tekninen valvontalaitte. Saattajana voi toimia esim. yksikön työntekijä, henkilökohtainen avustaja tai henkilön läheinen.

Tarvittaessa asiakkaan liikkumista voidaan valvoa myös toimintayksikön alueella. Jos asiakas esim. tunkeutuu yöaikaan muiden asiakkaiden huoneisiin niin, että tästä aiheutuu vaaraa terveydelle tai turvallisuudelle, voidaan asiakkaan huoneen ovi lukita yöksi, enintään 8 tunnin ajaksi. Asiakkaan on kuitenkin tänä aikana voitava poistua huoneestaan saatettuna. Lisäksi yksikön henkilökuntaan kuuluvan sosiaali- ja terveysalan ammattilaisen on valvottava asiakasta koko ajan olemalla hänen

välittömässä läheisyydessään. Henkilökunnalla on oltava mahdollisuus saada yhteys asiakkaaseen ja vastaavasti asiakkaalla henkilökuntaan. Valvotun liikkumisen yhteydessä on huolehdittava siitä, ettei muiden asiakkaiden liikkumisvapautta rajoiteta. Valvotun liikkumisen päätös voidaan tehdä sekä vapaaehtoisessa että tahdosta riippumattomassa erityishuollossa. Sen sijaan poistumisen estämistä voidaan kiireellisiä tilanteita lukuun ottamatta käyttää ainoastaan tahdosta riippumattomassa erityishuollossa.

Laki ei kiellä toimintayksikön ovien lukitsemista. Lukitseminen voi olla joskus tarpeen esimerkiksi siksi, ettei kuka tahansa ulkopuolinen henkilö voi noin vain tulla toimintayksikköön. Asiakkaiden ja heidän liikkumisensa näkökulmasta tulisi kuitenkin ensisijaisesti käyttää valvottua liikkumista mieluummin kuin poistumisen estämistä. Jos liikkumista on välttämätöntä rajoittaa, tulee kaikkien rajoitustoimenpiteiden käytön edellytysten täyttyä. Yhden asiakkaan liikkumisen rajoittaminen ei saa johtaa muiden liikkumisvapauden rajoittamiseen. Tällöin voidaan toimia niin, että henkilökunta avaa oven muille asiakkaille tai heille annetaan oma avain.

- Valvottaessa henkilön liikkumista on erityisesti huolehdittava siitä, ettei muiden henkilöiden liikkumisvapautta rajoiteta.
- Henkilön liikkumista koskeva suunnitelma on kirjattava palvelusuunnitelmaan. Liikuntakyvyttömälle ei tarvitse tehdä liikkumista koskevaa suunnitelmaa. Saattaja näkövammaa ei ole valvottua liikkumista.
- Jos muut liikkumisen valvonnan keinot eivät ole riittäviä henkilön liikkumisen valvomiseksi yöaikaan, henkilön oman huoneen ovi voidaan lukita yöksi korkeintaan kahdeksan tunnin ajaksi. Henkilöllä on oltava kuitenkin mahdollisuus tarvittaessa poistua huoneesta saatettuna. Sosiaali- tai terveydenhuollon ammattihenkilön on valvottava lukitussa huoneessa olevaa henkilöä koko lukitsemisen ajan olemalla hänen välittömässä läheisyydessään. Henkilökunnalla ja erillään pidettävällä henkilöllä on oltava mahdollisuus saada yhteys toisiinsa.
- **Valvotusta liikkumisesta enintään 7 pv:n ajaksi tekee kirjallisen valituskelpoisen päätöksen toimintayksikön esimies. Päätöstä tehtäessä on pyydettävä ja otettava huomioon asiantuntijoiden arviot henkilön valvotusta liikkumisesta. Asiantuntijoiden on säännöllisesti seurattava ja arvioitava rajoitustoimenpiteen käyttöä.**
- **Tätä pidemmästä, yhteensä enintään kuusi kuukautta kestävästä valvotusta liikkumisesta tekee kirjallisen valituskelpoisen päätöksen virkasuhteessa oleva yksikön esimies**

#### **Poistumisen estäminen (42 n §)**

- Henkilöä voidaan estää poistumasta toimintayksiköstä tai toimintayksikön yhteydessä olevalta piha-alueelta, jos henkilö saattaisi poistumisellaan itsensä tai toisen henkilön alttiiksi välittömästi uhkaavalle ja vakavalle terveyteen tai turvallisuuteen kohdistuvalle vaaralle.
- Vastaavin edellytyksin henkilö voidaan noutaa takaisin toimintayksikköön tai sen yhteydessä olevalle piha-alueelle, jos henkilö tavoitetaan sen välittömästä läheisyydestä.

- Poistumisen estämiseksi ja henkilön noutamiseksi saadaan käyttää voimakeinoja, jos ne ovat välttämättömiä, kun otetaan huomioon vastustuksen laatu ja voimakkuus, tilanteen uhkaavuus sekä muut olosuhteet.
- Kiireellisessä tilanteessa poistumisen estämistä koskevan lyhytkestoisen ratkaisun tekee sosiaali- tai terveydenhuollon ammattihenkilö, jonka on viipymättä ilmoitettava asiasta yksikön esimiehelle. Ratkaisusta ei voi valittaa hallinto-oikeuteen.
- Poistumisen estämisen aikana tapahtuvaa henkilön ulkoilua ja muuta liikkumista koskeva suunnitelma on kirjattava henkilön asumisen suunnitelmaan.
- Poistumisen estämisen yhteydessä on erityisesti huolehdittava siitä, ettei muiden henkilöiden liikkumisvapautta rajoiteta.
- Pidempikestoista poistumisen estämistä voidaan käyttää pitkäkestoisesti vain tahdosta riippumattomasta erityishuollossa

### **Lyhytaikainen erillään pitäminen (42 i §)**

- Henkilö voidaan viedä lyhytaikaisesti (ja huoneen oven voi tarvittaessa lukita), **enintään kahdeksi tunniksi**, erilleen muista henkilöistä rauhoittamistarkoituksessa. **Sosiaali- tai terveydenhuollon ammattihenkilön on valvottava henkilöä koko erillään pitämisen ajan samassa tilassa tai sen välittömässä läheisyydessä.** Ovisilmät ja kuvalliset itkuhälyttimet eivät kuitenkaan ole sallittuja.
- Henkilökunnalla ja erillään pidettävällä henkilöllä on oltava mahdollisuus saada yhteys toisiinsa. Alaikäisen kohdalla on erityisesti huomioitava lapsen etu, ikä ja kehitystaso. Nämä huomioiden erillään pitämisen aikana ammattihenkilön ei tarvitse olla läsnä, mikäli yksinolo perustuu henkilön omaan tahtoon.
- Ratkaisun tekee yksikön esimies. Ratkaisusta ei voi valittaa hallinto-oikeuteen.
- Kiireellisessä tilanteessa ratkaisun voi tehdä sosiaali- tai terveydenhuollon ammattihenkilö, jonka on viipymättä ilmoitettava asiasta esimiehelle.

### **Välttämättömän terveydenhuollon antaminen vastustuksesta riippumatta (42 j §)**

- Erityishuollossa olevaa henkilöä on hoidettava terveydenhuoltoa annettaessa ensisijaisesti yhteisymmärryksessä hänen kanssaan potilaslain 6-9 §:ssä säädetyllä tavalla.
- Hoidostaan päättämään kykenemättömälle henkilölle voidaan antaa lääketieteellisesti välttämätön terveydenhuolto vastustuksesta riippumatta, jos hoitamatta jättäminen uhkaisi vaarantaa vakavasti henkilön terveyden. Välttämätön terveydenhuolto tarkoittaa esim. terveydelle välttämättömän lääkityksen antamista, ravinnon ja nesteytyksen antamista sekä pakonomaisen syömisen tai juomisen rajoittamista.
- Lähtökohtaisesti asiakkaan tai palveluyksikön jääkaappia ei saa pitää lukittuna. Jääkaapin lukitsemisen tulee perustua päätökseen välttämättömästä terveydenhuollosta. Tällöinkin tulee huolehtia siitä, että niiden henkilöiden, joihin ei kohdistu em. rajoitustoimenpiteitä, pääsyä jääkaapille ei rajoiteta.
- Hoito- ja tutkimustoimenpidettä suoritettaessa henkilöstä voidaan pitää lyhytaikaisesti kiinni tai hänen liikkumistaan voidaan rajoittaa rajoittavan välineen avulla lyhytaikaisesti, kuitenkin enintään tunnin ajan.
- Rajoittavien välineiden on täytettävä terveydenhuollon laitteista ja tarvikkeista annetun lain (629/2010) mukaiset vaatimukset.

- Henkilön tilaa on seurattava ja arvioitava jatkuvasti hänen terveytensä ja turvallisuutensa edellyttämällä tavalla.
- Rajoitustoimenpiteen voi toteuttaa henkilöä hoitava lääkäri tai lääkärin ohjeiden mukaan toimintayksikön henkilökuntaan kuuluva terveydenhuollon ammattihenkilö.
- Ratkaisun rajoitustoimenpiteestä tekee virkasuhteessa oleva lääkäri. Ratkaisua tehdessä on pyydyttävä ja otettava huomioon toimintayksikön käyttämien asiantuntijoiden (lääkäri, psykologi, sosiaalityöntekijä) arviot rajoitustoimenpiteestä. Ratkaisusta ei voi valittaa hallinto-oikeuteen
- Kiireellisessä tilanteessa ratkaisun rajoitustoimenpiteestä voi tehdä henkilöä hoitava lääkäri tai toimintayksikön henkilökuntaan kuuluva terveydenhuollon ammattihenkilö, jonka on välittömästi ilmoitettava asiasta henkilöä hoitavalle lääkärille.
- Sosiaalialan työntekijöillä ei ole oikeutta antaa kohtauksissa ensiapulääkettä, mikäli asukas vastustaa (esim. epilepsia, hypoglykemia, anafylaktinen shokki). Ensiapulääkkeen voi antaa, jos vastustaminen on kohtaukseen liittyvä oire, eikä asiakkaan tosiasiallinen tahdonilmaus. Asiantuntijaryhmän tulee ottaa kantaa, liittyykö kohtauksessa vastustaminen kohtaukseen vai vastustaako asiakas tosiasiallisesti.
- Jos sairaanhoitajan käynnin aikana joudutaan käyttämään rajoitustoimenpiteitä, niiden käyttämisestä koskevan ratkaisun tai päätöksen tekee virkalääkäri tai kiireellisessä tilanteessa yksikön henkilökuntaan kuuluva terveydenhuollon ammattihenkilö, ja rajoitustoimenpiteen suorittaa yksikön henkilökuntaan kuuluva terveydenhuollon ammattihenkilö.
- Koska voimassa oleva lainsäädäntö ei mahdollista rajoitustoimenpiteiden käyttöä somaattisessa hoidossa (käytettävissä ovat ainoastaan rikoslain hätävarjelu- ja pakkotilasäännökset), **terveyskeskus- ja sairaalakäyn tejä on tulkittava niin, että kysymyksessä on kehitysvammalain 1 §:n 2 momentin mukainen asiakkaan tarvitseman hoidon turvaaminen, jolloin kehitysvammalain 42 j §:n mukaista välttämättömän terveydenhuollon antamista koskevaa säännöstä voidaan soveltaa myös terveyskeskuksessa kuitenkin edellyttäen, että terveyskeskuksessa on asiakkaan mukana yksikön henkilökuntaan kuuluva sosiaali- tai terveydenhuollon ammattihenkilö.**
- Jos on ilmeistä, että tarve välttämättömän terveydenhuollon antamiseen vastustuksesta riippumatta on toistuvaa, virkasuhteessa oleva lääkäri voi tehdä rajoitustoimenpiteen toistuvasta käytöstä kirjallisen valituskelpoisen päätöksen enintään 30 päiväksi kerrallaan.
- Rajoitustoimenpidettä voidaan kussakin tilanteessa tällöinkin käyttää vain, jos rajoitustoimenpiteen käytön edellytykset täyttyvät.
- Kirjallista päätöstä tehtäessä on pyydyttävä ja otettava huomioon asiantuntijoiden arviot rajoitustoimenpiteestä.
- Asiantuntijoiden on säännöllisesti seurattava ja arvioitava rajoitustoimenpiteen toistuvaa käyttöä.

#### Asiantuntijaryhmä

Ppky Selänteessä asiantuntijaryhmän palvelut ostetaan Pohjois-Pohjanmaan sairaanhoitopiirin kehitysvammahuollon vaativien erityispalvelujen osaamiskeskuksesta.



## **PÄÄTÖKSENTEKO, KIRJAAMINEN JA ASIAKKAAN OIKEUSTURVA**

### **Päätöksenteko ja tiedonanto**

Kirjallisen valituskelpoisen päätöksen tekee lain mukaisesti joko virassa oleva yksikön esimies, virkasuhteessa oleva lääkäri tai virkasuhteessa oleva sosiaalityöntekijä. Erillisessä Sosiaali- ja terveysministeriön rajoitustoimenpiteitä kuvaavassa taulukossa on kootusti esillä säädöskohdat, joihin tarvitaan kirjallinen päätös sekä päätökseen liittyvät huomioitavat asiat sekä päätöksentekijä.

Kun päätös edellyttää viranhaltijan kirjallista päätöstä, päätös tehdään ProConsonassa sille tarkoitettulla päätöslomakkeella. Lomakkeeseen tulee kirjata taustatiedot, joista tulee ilmetä, miten asia on tullut vireille; esim. yksikön työntekijän kautta tai asiantuntijaryhmän suosituksesta. Lomakkeeseen tulee kirjata myös asiantuntijaryhmän arvio rajoitustoimenpidepäätöksen tarpeesta laissa määritellyissä tapauksissa. Asiantuntijalausunto skannataan ja liitetään ProConsonaan asiakkaan päätöksen liitteisiin.

Rajoitustoimenpidettä koskeva kirjallinen valituskelpoinen päätös on annettava hallintolain mukaisesti tiedoksi niille, joilla on oikeus hakea siihen muutosta:

- henkilölle itselleen ja henkilön lailliselle edustajalle tai jollei täysi-ikäisellä henkilöllä ole laillista edustajaa, hänen palvelujensa suunnitteluun ja toteuttamiseen osallistuvalla omaisellaan tai muulle läheisellään

### **Rajoitustoimenpideratkaisut**

Rajoitustoimenpiteillä puututaan asiakkaan perus- ja ihmisoikeuksiin. Sen takia on tärkeää sekä asiakkaan että henkilökunnan oikeusturvan kannalta, että rajoitustoimenpiteiden käyttö kirjataan huolellisesti. PPKY Selänteen vammaispalveluissa asiakkaan rajoitustoimenpiteisiin liittyvät kirjaukset löytyvät ProConsonasta kohdasta ”kirjeet ja lomakkeet” tai vammaispalvelujen asumisyksikkö Mäntykodissa LifeCaresta. Rajoittamistoimenpiteiden käyttöä ei saa kirjata suoraan päivittäiseen kirjaamiseen.

Erityishuollossa olevaa henkilöä koskeviin asiakas- tai potilasjärjestelmiin on kirjattava:

1. kehitysvammalain 42 f-42 n §:ssä tarkoitetun rajoitustoimenpiteen käyttö ja sen perusteet;
2. henkilön näkemys rajoitustoimenpiteen käytöstä ja sen perusteista;
3. rajoitustoimenpiteen vaikutukset erityishuollossa olevaan henkilöön;
4. rajoitustoimenpiteen alkamis- ja päättymisajankohta
5. rajoitustoimenpidettä koskevan ratkaisun tai päätöksen tehnyt ja toimenpiteen suorittanut henkilö.
6. rajoitustoimenpiteen jälkiselvittely

## **Rajoittamistoimenpiteiden kirjaaminen PPKY Selänteen työ- ja päivätoiminnassa**

Rajoitustoimenpiteet kirjataan rajoituskohtaisina ProConsonassa olevalle rajoitustoimenpidelomakkeelle. Rajoituskohtaisuus tarkoittaa sitä, että toimenpiteellä on selkeä alku ja loppu (esim. kun asiakas menee sängkyyn pyörätuolista, niin aloitetaan rajoitusmerkintä ja se lopetetaan, kun asiakas poistuu sängystä). Lyhyitä keskeytyksiä ei tarvitse kirjata (esim. asiakkaan sängyn laittaa nostetaan ja lasketaan aamu-/ iltatoimien aikana useita kertoja asiakasta avustettaessa).

Rajoittamisen seurannassa tulee näkyä toimenpiteen suorittaneen sekä ratkaisun tai päätöksen tehneen henkilön nimi.

## **Rajoitustoimenpiteen jälkiselvittely PPKY Selänteen omassa yksikössä tehtyyn rajoitustoimenpiteeseen**

Rajoitustoimenpiteen käyttöä on arvioitava asiakkaan kanssa viipymättä sen käytön päättymisen jälkeen. Jälkiselvittelyssä on arvioitava rajoitustoimenpiteen perusteita ja keinoja, joiden avulla voidaan jatkossa välttää rajoitustoimenpiteiden käyttö ja edistää itsemääräämisoikeuden toteutumista. Jälkiselvittely, siinä sovitut asiat ja asiakkaan mielipiteet on kirjattava. Jälkiselvittelyn toteuttaa rajoitustoimenpiteen tehnyt henkilö.

## **Selvityksen antaminen ja vastaanottaminen**

Selvitys on jälkiselvittelyä virallisempi tiedonanto, jossa kerrotaan, mikä ratkaisu tai päätös on tehty ja mitä oikeusturvakeinoja asiakas voi käyttää. Selvitys on annettava ymmärrettävässä muodossa ja saavutettavalla tavalla ottaen huomioon vastaanottajan käyttämät kommunikaatiomenetelmät. Selvityksen asiakkaalle antaa rajoitustoimenpiteen tehnyt henkilö. Suullisesti annettu selvitys tulee kirjata, jotta se voidaan osoittaa tarvittaessa jälkikäteen.

Erityishuollossa olevalle asiakkaalle on viipymättä annettava selvitys rajoitustoimenpiteen sisällöstä ja perusteista sekä käytettävissä olevista oikeusturvakeinoista. Selvitys annetaan tietyissä tilanteissa myös henkilön lailliselle edustajalle tai muulle sellaiselle omaiselle tai läheiselle, joka osallistuu henkilön palvelujen suunnitteluun ja toteutukseen. Itsemääräämiskykyinen henkilö voi kieltää tiedon antamisen läheisilleen. (asiakaslaki) Lisäksi selvitys on annettava aina kirjallisena omalle palveluohjaajalle kuukausittain. Tietoturvasyistä johtuen selvitystä ei voi lähettää tavallisessa sähköpostissa. Selvityksen vastaanottaminen on lakiin perustuva velvollisuus, josta ei voi muutoin sopia.

Jos henkilö on ollut rajoitustoimenpiteen aikana tilassa, jossa ei ole ymmärtänyt toimenpiteen merkitystä, hänelle on annettava selvitys heti, kun hän kykenee ymmärtämään asian merkityksen.

Jos henkilöön, joka ei tilansa takia kykene ymmärtämään asian merkitystä, on kohdistettu sellainen rajoitustoimenpide, johon saa hakea muutosta valittamalla, rajoitustoimenpidettä koskeva päätös on muutoksenhakuohjeineen annettava tiedoksi erityishuollossa olevan henkilön lailliselle edustajalle tai hänen palvelujensa suunnitteluun ja toteuttamiseen osallistuvalla omaisellaan tai muulle läheisellään.

Lain vaatimukset täyttävät kirjalliset selvitykset saadaan ”asiakaskertomus – kv rajoitustoimenpide” kirjauksista. Seuranta-lomakkeen tuloste rajataan sopivalla aikajänteellä, jolloin se on valmis

käytettäväksi. Tietojen luovutukset läheisille ja omalle sosiaalityöntekijälle merkitään ProConsonaan ”asiakaskertomus – kv rajoitustoimenpide- kirjauksiin.

## **Ostopalveluyksiköistä saapuvien rajoitustoimenpideraporttien ja - päätösten kirjaaminen**

Vammaispalveluiden palveluohjaajat vastaanottavat rajoitustoimenpideraportit eli selvityksen ja päätökset kirjataan vastaanotetuksi kyseisen asiakkaan asiakaskertomukseen ProConsonaan --> kv rajoitustoimenpiteet. Rajoitustoimenpidepäätös skannataan kyseessä olevan kirjauksen liitteeksi. Rajoitustoimenpideraportteja ei skannata ProConsonaan, vaan säilytetään asiakkaan paperissa.

Sähköisen rajoitustoimenpideraportin vastaanottamisessa on sovittava salatun sähköpostin / turvapostin käytöstä ko yksikön kanssa. Raportti tulostetaan, säilytys ja kirjaukset kuten paperipostina tulevien raporttien kohdalla. Kirjaukseen merkintä sähköisenä saapuneesta raportista. Sähköposti liitteinen poistetaan myös sähköpostin poistetuista viesteistä.

## **OIKEUSTURVAKEINOT**

### **Muutoksenhaku päätökseen**

Asiakkaalla tai hänen laillisella edustajallaan on oikeus hakea valittamalla muutosta hallintotuomioistuimesta sellaisesta kirjallisesta päätöksestä, joka koskee kehitysvammalain mukaisen rajoitustoimenpiteen käyttöä. Niiden rajoitustoimenpiteiden käytöstä, joista ei kehitysvammalain mukaan tehdä kirjallista päätöstä vaan suullinen ratkaisu, ei voi valittaa.

Hallinto-oikeudelta saa hakea valittamalla muutosta siten kuin hallintolainkäyttölaissa säädetään:

- 42 g §:n 2 momentissa tarkoitettuun aineiden ja esineiden haltuunottoa koskevaan kirjalliseen päätökseen
- 42 j §:n 5 momentissa tarkoitettuun kirjalliseen päätökseen, joka koskee välttämättömän terveydenhuollon antamista henkilön vastustuksesta riippumatta
- 42 k §:n 3 momentissa tarkoitettuun kirjalliseen päätökseen, joka koskee rajoittavan välineen tai asusteen toistuvaa käyttöä päivittäisissä toiminnoissa
- 42 l §:ssä tarkoitettuun kirjalliseen päätökseen, joka koskee rajoittavan välineen tai asusteen käyttöä vakavissa vaaratilanteissa
- 42 m §:ssä tarkoitettua valvottua liikkumista koskevaan kirjalliseen päätökseen

### **Hallintokantelu**

Jos asiakas katsoo, että viranomainen on menetellyt lainvastaisesti tai laiminlyönyt velvollisuutensa, asiakas voi tehdä hallintokantelun. Kantelun voi tehdä myös joku muu henkilö asiakkaan puolesta. Toisin kuin hallintovalituksen kohdalla, kantelun tekijän ei tarvitse olla asianosainen eikä tämän laillinen edustaja. Kantelun voi tehdä mm. aluehallintovirastolle tai eduskunnan oikeusasiamiehelle. Esimerkiksi itsemääräämisoikeutta edistävien toimien laiminlyöminen tai rajoitustoimenpiteisiin liittyvät ongelmat voivat olla kantelun aiheina.

## **Muistutus**

Asiakkaalla on myös mahdollisuus tehdä sosiaalihuollon asiakaslain mukainen muistutus toimintayksikön johtajalle tai sosiaalihuollon johtaville viranhaltijoille (hyvinvointipalveluiden johtaja, vammaispalveluiden johtaja). Jos asiakas ei sairauden, henkisen toimintakyvyn vajavuuden tai muun vastaavan syyn vuoksi kykene itse tekemään muistutusta tai jos hän on kuollut, muistutuksen voi tehdä hänen laillinen edustajansa, omaisensa tai muu läheisensä. Muistutuksen voi tehdä, jos on tyytymätön saamansa sosiaalihuollon – tässä tapauksessa esimerkiksi itsemääräämisoikeuden edistämistoimien – laatuun tai saamaansa kohteluun muuten. Muistutuksen tekemisessä avustaa tarvittaessa sosiaaliasiamies.

## **LOMAKKEET JA OHJEET**

Itsemääräämisoikeuden vahvistaminen – suunnitelma (Palvelusuunnitelma, päivä- ja työtoiminnan suunnitelma ProConsona)

Itsemääräämisoikeuden rajoittaminen – seuranta (ProConsona)

Kirjallinen valituskelpoinen päätös, päätöslomakkeet (sosiaalityöntekijä, ProConsona)

## LÄHTEET

Laki asiakkaan asemasta ja oikeuksista 812/ 2000

Laki kehitysvammaisten erityishuollosta 519/1977

Sosiaalihuoltolaki 1301/2014

Sosiaali -ja terveysministeriön kuntainfo 3/2016. Mikä muuttuu kehitysvammalaissa. Saatavissa:

[https://stm.fi/artikkeli/-/asset\\_publisher/kuntainfo-mika-muuttuu-kehitysvammalaissa-  
?\\_101\\_INSTANCE\\_yr7QpNmlJmSj\\_languageId=fi\\_FI](https://stm.fi/artikkeli/-/asset_publisher/kuntainfo-mika-muuttuu-kehitysvammalaissa-?_101_INSTANCE_yr7QpNmlJmSj_languageId=fi_FI)

Sosiaali- ja terveysministeriö. Rajoitustoimenpiteiden päättäminen kehitysvammaistenerityishuollossa. Saatavissa:

[https://stm.fi/documents/1271139/2044491/Rajoitustoimenpidetaulukko.pdf/5828bf8d-02a7-44d2-  
bf80-78a2f9299cc0](https://stm.fi/documents/1271139/2044491/Rajoitustoimenpidetaulukko.pdf/5828bf8d-02a7-44d2-bf80-78a2f9299cc0)

Perustuslaki 731/1999

Vammaispalveluiden käsikirja

Vammaispalveluiden neuvottelupäivät 2019. Luento valvira 4.6.2019

Saatavissa:

[https://thl.fi/documents/470564/1669818/Mehtälä\\_Vammaispalvelujen+neuvottelupäivät+2019.pdf/  
22e96eca-db23-4fec-9280-beeeed763417](https://thl.fi/documents/470564/1669818/Mehtälä_Vammaispalvelujen+neuvottelupäivät+2019.pdf/22e96eca-db23-4fec-9280-beeeed763417)

Yhdenvertaisuuslaki 1325/2014

Yk:n vammaissopimus

